

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Яковлева В.А.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Іванова С.М.

ВП НУБіП України «Ірпінський економічний коледж»

В статті розглянуто особливості методики використання проблемного навчання при підготовці майбутніх фахівців економічних спеціальностей, які направлені на підвищення якості знань у студентів, що дозволить формування професійної компетентності студентами у навчальному процесі. Розкрито властивості проблемної лекції, проблемної ситуації, проблемні питання і завдання. Узагальнено шляхи використання проблемних ситуацій при підготовці майбутніх фахівців економічних спеціальностей.

Ключові слова: методика навчання, проблемне навчання, проблемна лекція, проблемна ситуація, практичне навчання, кейс-метод.

Постановка проблеми. В умовах інтеграції України до європейського освітнього простору потребують оновлення та вдосконалення форми, методи і засоби навчання у вищій школі. У Законі України «Про вищу освіту», визначено, що метою освіти є «всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу населення, підвищення освітнього рівня, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями».

Основною тенденцією розвитку сучасної освіти є перехід від традиційного (репродуктивного) навчання, як процесу запам'ятовування та відтворення, до продуктивного, творчого, як процесу розумового та особистого розвитку студентів. Цим вимогам повинна відповідати адекватна педагогічна технологія, тобто галузь знань, що включає методи, засоби навчання, теорію їх використання для досягнення цілей, опис та регламентацію дій.

Для створення умов, в яких зможе успішно сформуватися даний вид діяльності, можна використовувати проблемне навчання, при якому студентам пропонуються завдання, що викликають у них інтелектуальні труднощі. Такі завдання називаються проблемними, як і ситуації, при наявності яких вони формулюються. Ситуація інтелектуального утруднення не тільки сприяє розвитку мислення студентів, але і є мотиваційним фактором процесу навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням використання проблемного навчання при підготовці майбутніх фахівців економічних спеціальностей присвячені праці сучасних науковців, що сприяють формуванню необхідних компетентностей майбутніх спеціалістів в економічній сфері. Ідеї проблемності простежуються в педагогічних концепціях Сократа, Ж.-Ж. Руссо, А. Дістервега, Л.М. Толстого. У першій половині ХХ ст. в працях Дж. Дьюї, Дж. Брунера, інших вчених починають формулюватись ідеї навчання шляхом вирішення проблем. Принципові положення концепції проблемного навчання у різних

часи розробляли Т.В. Кудрявцев, І.Я. Лернер, А.М. Матюшкин, М.И. Махмутов, Н.А. Менчинская, У. Оконь, М.Н. Скаткин, Н.Ф. Тализіна, І.С. Якиманская та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, у вимогах щодо модернізації вищої освіти при визначенні результатів навчання застосовують здібності студентів до оцінки, аналізу, класифікації, узагальнення, розпізнання, передбачення тощо. Саме ці компетентності постають у проблемному навчанні та впливають на якість освіти в цілому, і цей аспект порушеної проблеми має бути детально вивченим. Вивчення літератури з проблеми дослідження дає підстави стверджувати, що методика проблемного навчання фахівців економічних дисциплін ще не була предметом окремого дослідження. Викладене вище спонукало нас долучитись до дослідження цієї проблеми у контексті завдань освіти на сучасному етапі.

Метою статті є розкриття особливостей методики використання проблемного навчання при підготовці майбутніх фахівців економічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною метою проблемного навчання вважається активізація інтелектуального потенціалу студентів, їх психологічна діяльність. Метою активізації викладання є не навчати окремим розумовим операціям у випадковому порядку, а вирішення нетрадиційних завдань шляхом розумових дій. В основному студенти під час аналізу, порівняння, синтезу, а також узагальнюючи та конкретизуючи факти можуть отримувати найбільшу нову інформацію. Іншими словами, це поглиблення знань через нове застосування раніше вивчених або старих знань. Сутність проблемного навчання характеризує грецьке слово «проблема», що означає «завдання, запитання», проте пізніше основним поняттям стає «проблемна ситуація».

На думку А. Матюшкіна, проблемне навчання полягає в постійному створенні на заняттях проблемних ситуацій (проблемних завдань) і вирішенні їх при максимальній самостійності й під керівництвом викладача [1].

У процесі проблемного навчання викладач не повідомляє готові знання, а висуває проблему

і шляхом пробудження зацікавленості до неї, викликає бажання в ході пошуків знайти засіб її вирішення. Тобто, проблемне навчання дозволяє особистості з урахуванням наявної інформації реалізувати свою особисту позицію, або точку зору.

Аналіз досліджень свідчить, що заняття, яке містить елементи проблемності, як правило, включає: визначення проблем в темі заняття, формулювання конкретної навчальної проблеми, висунення шляхів її розв'язання, обрання найбільш оптимального варіанту рішення, його реалізація, аналіз рішення і якщо необхідно – внесення коректив [2; 3].

Проблемну ситуацію доцільно розглядати відповідно до таких критеріїв, а саме предметно-змістовний, що пов'язаний з виокремлення протиріччя опорних знань, недостатністю суттєвої інформації. А також, мотиваційний який спрямований на усвідомлення протиріччя і спонукання до його усунення.

Методика проблемного навчання підготовки майбутніх фахівців економічних спеціальностей має наступну структуру (рис. 1).

Першим етапом заняття із застосуванням методу проблемного навчання є створення проблемної ситуації. Проте, проблемна ситуація виникає не завжди, а тільки за певних умов, тому за доцільно виділити декілька дидактичних умов:

- повинна бути новизна і актуальність проблеми – включення в неї нових моментів, що спонукають студентів до пошуку, дослідження;
- необхідно, щоб була відповідність поставленої проблеми рівню інтелектуального розвитку студентів, так як не дуже важка або надто легке завдання не викликає проблемної ситуації;
- допустимо зробити поділ складної проблеми на ряд невеликих проблемних ситуацій, що ведуть до її рішення.

Другий етап – систематична постановка проблем і формування на цій основі психологічної готовності студентів до їх вирішення. На третьому етапі студенти висувують гіпотези, щодо вирішення проблемної ситуації, при цьому дуже важливим є фактор комфорту, а саме такт педагога – створення творчої атмосфери, комфортних умов і невимушеності на заняттях. Наступний етап – перевірка висунутих гіпотез та вирішення проблемної ситуації. На останньому етапі студенти підсумовують та узагальнюють фактичний матеріал.

Слід зазначити, що І.А. Лернер виділяє п'ять наступних етапів:

- усвідомлення проблеми, спосіб вирішення якої невідомий;
- поділ завдання на дане і шукане (усвідомлення питання і наявних даних);

- виявлення залежності між даними і питанням;
- здійснення рішення;
- перевірка рішення [4, с. 106].

Систематичне використання проблемного методу навчання для економічних спеціальностей дозволяє виробити у студентів звичку дискутувати, міркувати. Вони втягуються в процес спілкування, навчаються доводити свою гіпотезу. Вершиною цього методу є самостійна розробка студентами проблемних запитань і стовідсоткова участь їх в навчальному процесі.

Організація проблемного навчання припускає застосування таких прийомів і методів викладання, які приводили б до виникнення взаємозв'язаних проблемних ситуацій і зумовлювали застосування студентами відповідних методів навчання. Проте виникнення проблемних ситуацій і пошукової діяльності студентів можливе не за будь-яких умов. Воно може бути в таких видах навчально-пізнавальної діяльності студентів: вирішення готових нетипових завдань; складання завдань і їх вирішення; логічний аналіз ситуації; студентське дослідження; раціоналізація і винахід; конструювання і ін. Тому, створення викладачем низки проблемних ситуацій в різних видах творчої навчальної діяльності студентів та управління їх розумовою (пошуковою) діяльністю за засвоєнням нових знань, шляхом самостійного вирішення навчальних проблем складає суть проблемного навчання.

З точки зору педагогічної практики заслуговує на увагу підхід до класифікації способів створення проблемних ситуацій Г.Г. Богомазова. Таких способів вчений виділяє сім:

1. Ситуація несподіваності створюється при ознайомленні студентів з явищами, висновками, фактами, які дивують, захоплюють своєю незвичайністю, вважаються парадоксальними. Основою для створення такої ситуації часто стають дослідди, які можна підібрати до багатьох тем програми.

2. Ситуація конфлікту виникає при наявності протиріч:

а) між можливим теоретичним способом розв'язку задачі, який знайшли суб'єкти навчання на основі своїх знань, та неможливістю його практичного використання;

б) між практично отриманим результатом (відомим фактом) і нестачею тільки предметних знань для його теоретичного обґрунтування;

в) між життєвим досвідом студентів, їх побутовими поняттями і уявленнями та науковими знаннями.

3. Ситуація припущення створюється в тих випадках, коли існування будь-якого закону,

Рис. 1. Етапи проблемного навчання

явища, теорії розходиться з отриманими раніше знаннями, або треба довести справедливості будь-якого припущення. При цьому висловлюється припущення про можливість існування деякої нової закономірності або явища із залученням студентів до дослідницького пошуку.

4. Ситуація заперечення або спростування створюється в тому випадку, коли студентам пропонують довести хибність деякої ідеї, припущення, висновку, проекту, спростувати антинауковий висновок тощо.

5. Ситуація невідповідності виникає в тих випадках, коли життєвий досвід, поняття та уявлення, які стихійно сформувались у студентів, вступають в протиріччя з науковими даними.

6. Ситуація невизначеності створюється тоді, коли студентам пропонують завдання з недостатніми або зайвими даними для отримання однозначної відповіді. При цьому вони повинні визначити нестачу (надлишок) даних, потім ввести додаткові умови (відкинути зайві), при яких розв'язок стане можливим.

7. Ситуація вибору – створюється у випадках, коли пропонується обрати правильний розв'язок із ряду можливих і відомих їм та обґрунтувати свій вибір [5, с. 38].

На заняттях з економічних спеціальностей проблемне навчання можна реалізувати за допомогою таких прийомів як: «мозковий штурм», «створення ситуації успіху», групові проекти, інтелектуальні командні ігри; творчі спільні завдання з (або без) розподілом викладачем організаційних ролей у групі (керівник, бухгалтер, аналітик, податківець та ін.); спільний аналіз процесу й результату роботи; проектна діяльність.

Залежно від рівня самостійності студентів економічних спеціальностей у навчальній діяльності використовують відповідний метод проблемного навчання: проблемний виклад, частково-пошуковий та дослідницький (рис. 2).

Під час проблемного викладу викладачем створюються системи проблемних ситуацій і управління процесом їх розв'язання студентами. Він передбачає наступний алгоритм дій: створення проблемних ситуацій, їх аналіз і виявлення протиріч, формування проблемних запитань, пошук засобів розв'язання проблеми шляхом висунування гіпотез, доведення їх. Реалізується проблемний виклад переважно під час проблемних лекцій та проблемних семінарів.

Частково-пошуковий метод визначає виклад навчального матеріалу у формі евристичної бесіди. Часткове пояснення нового поєднується з постановкою педагогом проблемних питань і пізнавальних завдань або експериментів, що породжують проблемну ситуацію. Під час семінарів-диспутів, дебатів, мозкового штурму студенти за допомогою викладача формують і розв'язують навчальні проблеми.

При дослідницькому методі викладач організовує роботу студентів, спираючись на їхній досвід і ставлячи навчальні завдання проблемного

характеру теоретичного чи практичного спрямування. Він мотивує студентів до самостійної роботи зі збирання та систематизації фактів, їх аналізу, організовує пошукову діяльність (постановку проблеми і її розв'язання) тощо. Завдання може бути розраховане на кілька хвилин заняття, а також на кілька днів, тижнів, місяців і виконуватись із використанням першоджерел, застосуванням експерименту тощо. За цього методу переважають евристичні процедури, пов'язані з висуненням гіпотез, використанням аналогій.

Досить ефективно у сучасній практиці при підготовці майбутніх фахівців економічних спеціальностей застосовують методи мозкового штурму та диспут. Метод «мозкового штурму» зорієнтований на колективний пошук розв'язання проблеми. Ідея цього методу заснована на тому, що, оскільки критика гальмує мислення, необхідно відокремити в часі висунування гіпотез, розв'язання проблеми і оцінювання. У розв'язанні проблеми беруть участь дві групи студентів – генератори ідей та експерти. Генератори ідей за певний час висунувають максимальну кількість гіпотез (будь-яких, навіть явно помилкових чи фантастичних), а експерти оцінюють висунуті гіпотези. У такий спосіб відбувається колективне розв'язання проблеми шляхом аналізу та узагальнення можливих шляхів вирішення проблеми.

Цікавим з точки зору опрацювання вже засвоєного матеріалу є проведення диспуту. Диспут передбачає зіткнення думок і різних точок зору щодо вирішуваної проблеми. Підготовка педагога до диспуту передбачає ґрунтовну розробку плану, визначення головних питань дискусії, підбір літератури з обговорюваної проблеми та вибір модератора. Диспут розвиває здатності визначити зміст проблеми та доступно її викладати, логічно і критично мислити, толерантно ставитись до іншої точки зору тощо.

Необхідність використання проблемного навчання підвищується в ході викладання дисципліни студентам заочної форми навчання. Таких студентів дуже складно зацікавити предметом, пропонуючи тільки теоретичні моделі. У той же час обговорення конкретних економічних ситуацій привчає студентів бачити за теоретичними моделями реальні процеси, аналізувати проблеми, що виникають в діяльності фірм, оцінювати ситуацію в економіці в цілому, використовуючи свої знання в фахових економічних дисциплінах.

Крім того, основна підготовка заочників здійснюється самостійно в процесі позааудиторної роботи. Аудиторна робота, як правило, обмежується лише кількома годинами, у той же час охоплення предмета з економічних дисциплін повинен бути досить повним для формування у студентів цілісної картини економічного життя, так як невід'ємними елементами сучасної культури та компетентного підходу до навчання є: розуміння закономірностей розвитку економіки, навички раціонального мислення, здатність аналізувати

Проблемний виклад

Частково-пошуковий

Дослідницький

Рис. 2. Методи проблемного навчання

події, що відбуваються як на рівні економіки в цілому, так і в рамках окремої компанії, фінансово-го ринку, домашнього господарства тощо.

Проблемне навчання дає можливість найбільш ефективного використання аудиторного часу, при цьому можна використовувати як спеціально підібрані проблемні ситуації, з якими найчастіше можуть зустрітися студенти в житті, але і, використовуючи їх практичний досвід та спільно склавши план в рамках теми або розділу.

Сучасний викладач вищої школи використовує численні засоби передачі інформації, кожний з яких відіграє свою роль у становленні майбутнього фахівця. Під час читання лекцій визначаються шляхи проведення всіх видів і форм навчання. Плануючи процес навчання, викладач створює проблемні ситуації таким чином, щоб викликати в студентів не тільки зацікавленість, а й бажання самостійно відкрити для себе нові знання як на лекційних так і на практичних заняттях. Студенти зосереджені, зацікавлені, уважні, їх мислення направлене на розв'язання поставленої проблеми.

Наприклад, з дисципліни «Податкова система», перед студентами ставиться проблема: «Що робити платнику податку на додану вартість, якщо продавець товарів/послуг зареєстрував з порушенням термінів або взагалі не зареєстрував в ЄРПН податкові накладні і таким чином унеможливив формування податкового кредиту з ПДВ по операції?». Тут наявна суперечність: з одного боку платник податків, який немає можливості формувати податковий кредит з ПДВ, а з іншого продавець, який порушив терміни реєстрації податкової накладної. Виникає дискусія. Студенти пропонують свої варіанти відповідей, які потрібно коментувати і системою запитань підвести їх до правильної відповіді.

Отже, завдання викладача полягає в тому, щоб створити ситуацію розвитку, що забезпечує студентам свободу і одночасно відповідаль-

ність у виборі та ухваленні рішень, автономність і незалежність дій. В той же час мовна сторона дискусії повинна бути ретельно продумана і забезпечена викладачем. Таким чином, дискусійний метод не тільки дозволяє виховувати мовну культуру, але і спонукає студентів до пошуку самостійного вирішення проблем, внаслідок чого формується культура творчого мислення. Застосування дискусії при навчанні економічних дисциплін в сукупності з іншими проблемними методами сприяє формуванню міжкультурної комунікації, що дає можливість підготувати фахівця, готового до відкритого і конструктивного діалогу з іншими дисциплінами.

Висновки і пропозиції. Отже, перевагами проблемного навчання слід виокремити те, що вони ґрунтуються на основі самостійної діяльності студентів, внаслідок цього знання є більш стійкими, так як їх здобуття вимагає інтегрованих зусиль. Отримані знання перетворюються у переконання, які дозволяють студентів активно розвиватись, так як сформовані здатності до узагальнення, систематизації, критичної оцінки та інтерпретації тощо стають основою для самовдосконалення. Емоційність, що створюється у процесі вирішення проблемних ситуацій викликає збільшення інтелектуальної спроможності, активізує дослідницьку діяльність. Переживання супроводжується почуттям задоволення від процесу та результату навчальної діяльності, що також позитивно впливає на її ефективність в цілому. Тому, методика використання проблемного навчання у вищому навчальному закладі для фахівців економічних спеціальностей – це творча, емоційно-насичена праця викладача і студентів, яка потребує цілеспрямованості та відповідальності. Проблемність у навчанні стає синонімом самостійності та якості навчання, що задовольняє сучасні вимоги модернізації вищої освіти в контексті сучасної європейської інтеграції.

Список літератури:

1. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / Матюшкин А.М. – М.: Педагогика, 1972. – 208 с.
2. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія, теорія : посібник / А.М. Алексюк. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.
3. Манько В.А. Проблемне навчання як актуальна науково-педагогічна проблема / В.А. Манько // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. – Х., 2006. – Вип. 25. – С. 102-106.
4. Лернер І.Я. Питання проблемного навчання на Всесоюзних педагогічних читаннях / І.Я. Лернер // Радянська педагогіка. – 1968 р. – № 7. – С. 101-112.
5. Богомазов Г.Г. Активизация преподавания посредством использования метода проблемного обучения / Г.Г. Богомазов // Активные методы преподавания политической экономики. – Л.: Лениздат, 1989. – С. 35-44.

Яковлева В.А.

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Иванова С.М.

ОП НУБиП Украины «Ирпенский экономический колледж»

МЕТОДИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРОБЛЕМНОГО ПОДХОДА ОБУЧЕНИЯ ПРИ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Аннотация

В статье рассмотрены особенности методики использования проблемного обучения при подготовке будущих специалистов экономических специальностей, направленные на повышение качества знаний студентов, что позволит формировать профессиональные компетентности студентов в учебном процессе. Рассмотрены свойства проблемной лекции, проблемной ситуации, проблемных вопросов и задач. Сделаны выводы, что до использования проблемных ситуаций при подготовке будущих специалистов экономических специальностей.

Ключевые слова: методика обучения, проблемное обучение, проблемная лекция, проблемная ситуация, практическое обучение, кейс-метод.

Yakovleva V.A.

National University of Bioresources and Natural Resources of Ukraine

Ivanova S.M.

Irpin Economic College

METHOD OF EXPLORATION OF POPULAR EDUCATION IN THE FOLLOW-UP OF THE FUTURE FACTS OF ECONOMIC SPECIALTIES

Summary

The article deals with the features of the methodology of using problem-based training in the preparation of future specialists in economic specialties, which are aimed at improving the quality of knowledge among students, which will allow the formation of professional competence by students in the educational process. The properties of problem lecture, problem situation, problem issues and problems are considered. The ways of using problem situations in preparation of future specialists of economic specialties are generalized.

Keywords: teaching method, problem learning, problem lecture, problem situation, practical training, case method.